DE HUISDIEREN BIJ DE OUDEN.

VRIJ GEVOLGD NAAR W. HOUGHTON.

DOOR

Dr. D. LUBACH.

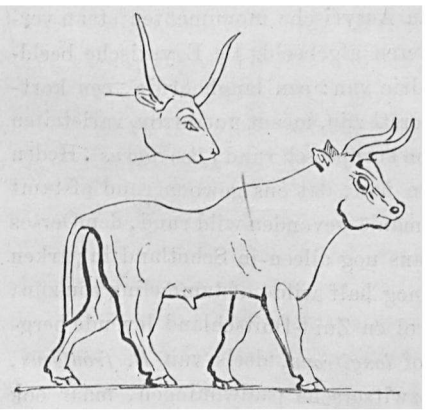
Ik wensch in weinige bladzijden het een en ander mede te deelen over hetgeen men weet van de oudste geschiedenis, de antiquiteiten om zoo te zeggen, van eenige der voornaamste huisdieren. Ik zal dat doen naar aanleiding van wat W. HOUGHTON daarvan in een kort geleden door hem uitgegeven boek: *Gleanings from the Natural History of the Ancients* heeft bijeenverzameld, zonder mij echter altijd aan het door hem medegedeelde te houden.

Rundvee. — Op de Egyptische en Assyrische monumenten staan verschillende rassen van tamme runderen afgebeeld. De Egyptische beeldhouwwerken vertoonen ons daar drie van: een langhoornig, een korthoornig en een gebult ras. De twee eerste zijn, meent HOUGHTON, varieteiten van denzelfden stam als ons gewoon europeesch rund (*Bos taurus*). Heden ten dage neemt men vrij algemeen aan, dat ons gewoon rund afstamt van het door de Romeinen in Germanië gevonden wild rund, den Oer-os (*Bos primigenius*), waarvan het thans nog alleen in Schotland in parken gehouden wit schotsche rund een nog half wilde afstammeling zou zijn, terwijl eenige in Zwitserland, Tyrol en Zuid-Duitschland levende bergrassen deels van *Bos brachyceros* of *longifrons*, deels van *B. frontosus*, waarvan de overblijfselen in de zwitsersche paalwoningen, maar ook

in de scandinavische venen gevonden zijn, zouden afstammen. SCHLEGEL vindt het natuurlijker het europeesche rund, althans ons gewoon rund, van den Gayal (*Bos frontalis*, *B. sylhetanus*) afteleiden. Ik voor mij geloof dat men verkeerd doèt een algemeen verspreid huisdier te willen afleiden van één enkele der daarop gelijkende plaatselijke wilde soorten of rassen, en dat, wat in het bijzonder het gewone rundvee aangaat, dit afstamt van een aantal met elkander na verwante, maar in minder wezenlijke bijzonderheden van elkander verschillende soorten of rassen, die in Midden-Europa en Midden-Azië hebben geleefd. — Wat nu de egyptische lang- en korthoornige runderen aangaat, zoo is het niet waarschijnlijk dat deze van denzelfden stam afkomstig zijn als de gewone europeesche runderen. Eerder zou men denken dat zij varieteiten zijn van den Zebu (*Bos indicus*), waartoe zonder twijfel het egyptische gebulte ras behoort; hun kop toch herinnert, gelijk HARTMANN opmerkt, aan dien van het op het vastland van Indië en op de oostkust van Afrika algemeen verspreiden Zebu. Zie den kop in fig. 1.

Op de monumenten van Thebe vindt men nog een andere rundersoort afgebeeld, dat een wagen trekt, waarin eene Ethiopische vorstin is gezeten. Die runderen zijn zwart en wit bont, laag op de pooten, met kleine, bijna overal even dikke, loshangende en langs de wangen bengelende hoorntjes. Dit is zonder twijfel een ras, dat door cultuur, en wel door het laten paren van dieren, die toevallig die bijzondere gesteldheid der hoornen aanboden, op kunstmatige wijze ontstaan en in stand gehouden is.

Fig. 1.

Het gebulte ras wordt thans in Egypte niet meer gevonden, en evenmin het langhoornige. Beide vindt men echter in Abessinië terug. Het eerstgenoemde vindt men afgebeeld op de monumenten der zeventiende dynastie.

Het rund der assyrische monumenten (fig. 1.) is een krachtiger, sterker gebouwd ras dan dat der Egyptenaren, en biedt slechts één enkelen typus aan, ofschoon de hoornen in lengte zeer verschillen. Op de schoft

vertoont zich eene aanduiding van een bult. Mijns oordeels zijn zij afkomstig geweest van een stam, die veel meer verwant was aan *Bos primigenius* dan het egyptische rund, dus waarschijnlijk met een aan den Oer-os verwant midden-aziatisch rund, wellicht het zeer langhoornige aziatische en oost-europeesche steppenrund.

Rundvee vormde een aanmerkelijk deel van den buit, dien de Assyriërs in hunne oorlogen met andere volken opdeden, en rundvleesch moet door hen in groote hoeveelheden gebruikt zijn geworden. Voorstellingen van het slachten van runderen en schapen, en afbeeldingen van verschillende vleeschstukken: ribstukken, bouten enz., zijn vrij menigvuldig. Runderen werden ook veel gebezigd bij het landbouwbedrijf, zooals om er mede te ploegen, te dorschen, het gezaaide graan in den grond te treden, karren te trekken enz. Het paard werd meer tot de jacht en den oorlog gebruikt. De oude Accadiërs schijnen hun rundvee uit Phenicië en de streek tusschen Syrië en den Euphraat te hebben ontvangen. Zij waren gewoon hunne huisdieren te benoemen naar de streken waaruit zij die 't eerst gekregen hadden, en noemden alzoo hun rund *gut* en *khan*. Het eerste wijst op de streek, *Guti* of Gutirom genaamd, tusschen Syrië en den Euphraat, terwijl *Khan* waarschijnlijk *Akaru* is, nl. "het westen", dat is Phenicië. Een oud accadisch landbouwboek geeft staaltjes van de korte gezangen, waarmede de akkerman onder het ploegen zijn werk trachtte te veraangenamen, evenals heden ten dage de boerenwerklieden dat door fluiten doen. Sayce geeft daarvan de volgende voorbeelden.

1. "Gij legt u neder voor de ossen, als zij allen in het koorn gaan." — Ik moet bekennen de beteekenis hiervan niet te vatten.

2. "De knieën gaan voorwaarts, de voeten rusten niet; gij hebt niets van u zelven, dien mij daarom met uwen arbeid."

3. "Vaars, word onder het juk gebracht met de koe; de ploegstaart is sterk, het kouter snijdt diep in: licht het op, licht het op."

De oude Romeinen schonken veel aandacht aan hun rundvee, dat zij in twee klassen verdeelden; de eene werd bij huis gehouden om bij den landbouw te gebruiken, — de andere werd verder van huis geweid door herders, in den zomer in boschrijke streken, des winters in de lagere en warmere streken nabij de zeekust. Aan den os, die een dag geploegd had, werd veel zorg besteed; hij moest worden afgewreven, gemasseerd enz.; hem moest wijn in den bek worden gegoten; hij mocht niet worden gestald voor het zweeten en blazen had opgehouden; hij

kreeg eerst weinig voedsel en bij gedeelten; moest dan drinken, en ontving nu eerst de volle maat te eten enz. (COLUMELLA. *De re rustica* II, 3).

Wij kunnen ons eenig denkbeeld vormen van het romeinsche rundvee ten tijde van VARRO, COLUMELLA en andere latijnsche schrijvers over den landbouw kort voor onze jaartelling, uit de hoedanigheden, die het volgens die schrijvers moest bezitten. De optelling van die hoedanigheden, die COLUMELLA geeft, is, gelijk hij zelf mededeelt, ontleend aan den Karthager MAGO. De leeftijd van MAGO is onzeker; al wat wij van hem weten is, dat hij lijvige boekdeelen over den landbouw geschreven heeft in de Punische taal, en dat hij zeer dikwijls, en altijd met lof, door latijnsche schrijvers wordt vermeld, zoodat hij als eene erkende autoriteit gold. Men zegt dat zijn werk begint met dezen raad: dat, zoo iemand van zins is werkelijk landbouw te drijven, hij terstond zijn huis in de stad moet verkoopen en voor goed op het land moet gaan wonen; — een raad, waarvan de beteekenis: dat de landbouwer, wil hij slagen, *geheel* landbouwer moet worden en voor goed van het verblijf, ook het tijdelijke, in de stad en van de steedsche bezigheden en genietingen afstand moet doen, nog steeds waar en der behartiging waardig is. MAGO's vermaardheid bij de Romeinen was zoo groot, dat toen Karthago werd verwoest en de daar aanwezige boeken verstrooid, bevolen werd de werken van MAGO te verzamelen en in het Latijn overtezetten. Er zijn van die werken fragmenten overgebleven, onder anderen de volgende beschrijving van de vereischten van een goeden werk-os: "Men moet uitkiezen een jongen, vierkant gebouwden os, met krachtige ledematen, hoog opstaande, sterke, zwarte hoornen, een breed en van kroeze haren voorzien voorhoofd; ruige ooren, zwarte oogen en lippen, opwaarts gekeerde en wijde neusgaten, een langen en gespierden hals, de kossem of halskwab groot en bijna tot de knieën reikende, de borst en de schouders breed, de buik groot en gevuld, breede zijden en lendenen, den rug recht en gelijk, of zeer licht ingebogen, de heupen rond, de pooten stevig en recht, maar eerder kort dan lang, de knieën matig ontwikkeld, de hoeven groot, de staart lang en harig, het haar van het geheele lichaam dik en kort, de kleur rood of roodbruin en het gansche lijf zacht op het gevoel." (COLUMELLA IV, 1.)

Volgens VARRO is zwart rundvee het sterkst, — dan komt het roode, vervolgens het roodbonte en eindelijk het witte, dat minder sterk en meer gevoelig geacht wordt.

HOUGHTON meent in deze beschrijving eene reden te vinden om te gelooven dat het karthaagsch en romeinsch rund afkomstig was van *Bos primigenius*. Zeker zal het, althans het italische rund, zijn oorsprong hebben ontleend aan een ras, dat aan den eigenlijken *B. primigenius* verwant was. Dat het niet afkomstig was van *Bos frontosus* (*B. brachyceros*), een klein, niet zeer sterk en korthoornig ras, terwijl het romeinsche rund een groot, krachtig gebouwd en vrij langhoornig slag is geweest, gelooven wij met HOUGHTON.

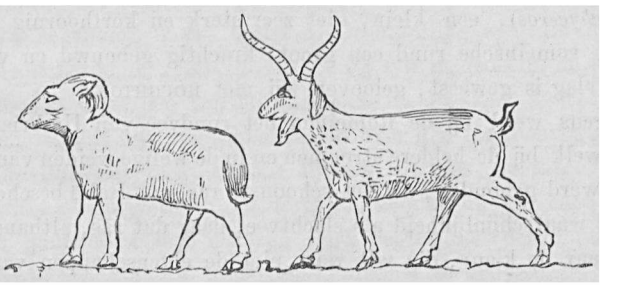
Overigens werd bij de Romeinen het rundvee van Umbria, vooral dat, 't welk bij de heldere stroomen en in de welige weiden van den Clitumnus werd gehouden, als het schoonste ras van Italië beschouwd, — naar alle waarschijnlijkheid als slachtvee, daar dat ras, althans te oordeelen naar de kleur, die wit was, niet de eigenschappen van uitstekend werkvee bezat. Het umbrische rund werd wegens zijne schoonheid en fraaie evenredigheden veel gekozen tot offerdier bij groote feestelijke gelegenheden. Daarentegen werd het rundvee van Etrurië en Latium aanbevolen voor den veldarbeid.

Schapen en geiten. — Het gewone schaap, dat op de assyrische monumenten is afgebeeld, heeft vrij lange gekromde hoornen, die soms aan de punt opwaarts gebogen zijn. Die varieteit is dezelfde welke nog in Palestina en op de vlakten van Belkah gevonden wordt, namelijk *Ovis aries appendiculata*, wit van lijf, bruin van kop en hals, met een matig langen staart, die aan het einde een dun aanhangsel bezit. Er is ook het vetstaart-schaap, dat mede in Palestina gevonden wordt. Deze vetstaart maakte bij de oude Israëlieten een deel uit van het vredeoffer als vuuroffer ter eere des Heeren, nl. "al het vet, te weten de geheele staart, dien men dicht bij den ruggraat zal wegnemen, enz." (Levit. III, 9). Dit vetstaartschaap is het gewone schaap van het Oosten, — de *Ovis orientalis* van LUDOLF, die het dier in zijne *Historia Aethiopiae* afgebeeld heeft, den langen vetten staart op een wagentje achter zich sleepend.

Deze verscheidenheid was aan HERODOTUS en ARISTOTELES bekend. De laatste spreekt van syrische schapen met breede, een elleboog lange staarten, en HERODOTUS spreekt van dergelijke schapen in Arabië. De geschiedenis van schapen, die hun staart in een wagentje sleepen eerst door HERODOTUS vermeld (III, 113), herhaald door LEO AFRICANUS

in de 15de eeuw, en nogmaals door LUDOLF in de 17de, is somtijds bespottelijk gemaakt als een reizigerssprookje; maar hier had de oude Halicarnassiër, evenals in een aantal andere zaken, gelijk, en zijne

Fig. 2.

critici ongelijk. "De noodzakelijkheid van wagentjes voor de schapen, vermeld door HERODOTUS, LUDOLPHUS en andere schrijvers," — zegt Dr. RUSSELL in zijne *History of Aleppo*, — "bestaat inderdaad. Ik heb eenige zulke schapen, die uit Egypte waren gebracht en als zeldzaamheden werden gehouden, te Aleppo gezien, en zij kwamen volmaakt met de afbeelding van LUDOLPHUS overeen" (II, pag. 149). In Palestina gebruikt men het staartvet voor smeer, lampen en om te koken; de Arabieren braden het in sneden en achten het eene lekkernij, maar het smaakt bijna als gebraden talk.

VARRO en COLUMELLA geven ons eenige aanwijzingen omtrent de schapen der oude Romeinen. Bij het kiezen van een ram was het een noodzakelijk vereischte dat de wol eenvormig van kleur was, 't zij wit, zwart of roodachtig; maar hetzelfde dier mocht nooit meer dan ééne kleur vertoonen. De tong en het gehemelte mochten niet donker gevlekt zijn. Een ram moest groot zijn, met een goed met wol overdekten buik, de staart lang en dik in de wol, het voorhoofd breed, de hoornen binnenwaarts gekromd. Maar het was beter de hoornen weg te nemen, in welk geval de dieren onschadelijk werden, 't geen niet het geval is, wanneer de hoornen recht op staan en zich naar buiten strekken. De Romeinen verdeelden hunne schapen, evenals hun rundvee, in twee klassen; de eene werd te huis gevoed, de andere gehouden in weiden die van de woning verwijderd lagen. Er was nog eene andere verdeeling, te weten in schapen, wier wol beschut werd door dekkleeden, en in andere bij wie dit niet het geval was. De eersten

werden met de uiterste zorg behandeld, sterk gevoed en zeer zindelijk gehouden in met steenen geplaveide stallen. Wanneer men aan die schapen vergunde in het veld te gaan, dan werden struiken en doornen zorgvuldig vermeden, opdat de wol niet beschadigd of de dekkleeden afgerukt werden; in warm weder werd het dekkleed dikwijls verwijderd en de vacht gekamd en gewasschen met wijn en olie. De schapen, die ver van huis werden geweid, werden des zomers naar de heuvels van centraal Italië gedreven, maar des winters naar de lagere en warmer kuststreken gebracht. Deze kudden waren dikwijls zeer talrijk en bestonden soms uit 15000 schapen; zij werden gehoed door herders naar evenredigheid van één op circa honderd schapen. In oude tijden werd de wol uit de huid gerukt; van daar de latijnsche benaming *vellus* voor vacht, van het werkwoord *vello*, ik ruk af of uit. Deze gewoonte werd later vervangen door het scheeren (*tonsura*), doch bleef hier en daar nog bestaan, zelfs nog in den tijd van PLINIUS.

Welke ook de oorspronkelijke stam van de tamme schapen is, — en naar alle waarschijnlijkheid zal die verschillend zijn geweest naar mate der verschillende landen, — zoo is het zeker dat zij reeds in voorhistorische tijden getemd zijn geworden, daar hunne overblijfselen gevonden zijn in de zwitsersche paalwoningen, tegelijk met die van andere huisdieren, zooals van de geit, den hond en het paard. Dit ras wordt gezegd klein en rank te zijn geweest, met hoornen welke op die der geiten geleken, en verschillend van al de tot dusver bekende schapenrassen.

Men gelooft vrij algemeen dat de Paseng (*Capra aegagrus*) ook Bezoargeit genaamd, eene wilde geitsoort, die in geheel klein-Azië en Perzië voorkomt en zich zelfs tot Scinde uitstrekt, de stamvader is van de gewone geit. Het tamme ras van Assyrië wordt afgebeeld met zeer lange hoornen en middelmatig groote ooren. De hoog uitstekende hoorn wordt aangeduid in den accadischen naam van een geit: *sik-kos*, dat is "hoorn-opheffende". De Assyriërs gebruikten het vleesch van de geiten, vooral van jonge dieren, als voedsel, en de melk werd gedronken. De huiden werden gebezigd als flesschen om water en andere vochten te bewaren, zooals nog heden ten dage in het Oosten; met lucht opgeblazen en een aantal er van aaneengebonden, dienden zij tot vlotten, en eene enkele tot hulp bij het zwemmen. Op de monumenten ziet men assyrische visschers, elk op een opgeblazen huid in het water rijdenden, met vischlijnen en hoeken, en visschen rondom hen zwemmende.

In zekere gedeelten van Egypte, zooals in het Mendesisch district, was de geit heilig en werden zelfs de geitenherders geacht, niettegenstaande den afkeer met welken de Egyptenaren elke soort van schaapherders beschouwden. Maar in eenige gedeelten van Opper-Egypte werd de geit geofferd. De Egyptenaren maakten gebruik van geiten bij den landbouw, om het gezaaide graan in den grond te treden, waartoe geheele kudden over de akkers werden gedreven. Gelijk wij zagen, gebruikte men daartoe ook runderen, maar bovendien ook varkens en ezels.

In Palestina is de groot-oorige geit (*Capra mambrica*), met dikke gekromde hoornen en buitengewoon ontwikkelde hangende ooren, een van de verschillende daar te vinden rassen. Deze soort is het misschien, waaraan de profeet AMOS, zelf een herder, dacht bij deze woorden: "Evenals een herder twee pooten of een stuk van een oor uit den muil van den leeuw redt." (III, 12.)

De oude Romeinen verdeelden alweder hunne geiten in twee klassen, die met fijn haar en afgezaagde hoornen, en de grofharige, wier hoornen men liet groeien. Een goede bok moest, volgens COLUMELLA, de volgende eigenschappen bezitten. Hij moest beneden de onderkaak aan den hals twee kleine wratten (*verruculae*) hebben hangen, en moest hebben een groot lichaam, dikke pooten, een vollen en korten hals, slappe en groote ooren, een kleinen, maar dikken kop en zeer lang glanzend haar. Naar deze beschrijving zou hun ras geleken hebben op dat der boven vermelde langoorige syrische geit. De Romeinen waren gewoon het haar der geiten af te plukken of te scheren; over het algemeen verschilde de wijze waarop zij de geiten behandelden, weinig van die der schapen.

In zekere gedeelten van Engeland bestaat er onder de landlieden een geloof, dat de geiten bij uitstek gezonde dieren zijn, en dat de reuk, dien zij verspreiden, heilzaam is voor rundvee, paarden en andere dieren; gevolgelijk ziet men niet zelden een of twee geiten met de koeien in het land weiden en deze vergezellen, wanneer zij naar huis worden gedreven om te worden gemolken. Of deze meening ook hier en daar bij onze landlieden heerscht, weet ik niet; zeker is het dat men, vroeger, geloof ik, meer dan nu, dikwijls een bok of geit in een paardenstal ziet, en dat de schapen die in Drenthe op de heide weiden, veelal van eenige geiten vergezeld zijn. Doch het eerste geschiedt, of geschiedde, naar ik meen, meer omdat men dacht door de aanwezigheid van den bok de nachtmerrie van de paarden te weren; en de gei-

ten in Drenthe behooren meest aan arme lieden, die ze om de melk er op na houden. Hoe dit zij, opmerkenswaardig is het dat bij de Romeinen juist het tegenovergestelde gevoelen heerschte: men geloofde dat geiten nooit geheel vrij van koorts waren of van vatbaarheid om die te krijgen, en daarom zegt VARRO in zijne aanwijzingen om geiten te bekomen: "geen verstandig man verwacht gezonde geiten te zullen koopen, want zij zijn nooit zonder koorts; wanneer gij ze dus koopen wilt, moet gij een koop trachten te sluiten met weinige woorden, als deze: Zijn deze geiten op het oogenblik gezond? Drinken zij? Kunt gij zeggen dat zij thans wel zijn? Kunt gij er tot op dit oogenblik voor instaan?" — Dit vreemde begrip schijnt mij toe berust te hebben op de levendigheid, ongedurigheid en schutterigheid, die aan de geiten, in tegenoverstelling van de koeien en schapen, eigen is.

Kameelen. — Met deze besluiten wij ons overzicht van de herkauwende huisdieren bij de ouden. Van de twee soorten van kameelen: den eenbultigen arabischen (*Camelus dromedarius*) en den tweebultigen of baktrischen (*C. bactrianus*), was de eerstgemelde soort bij de ouden algemeen bekend, ofschoon men op de assyrische monumenten beiden ziet afgebeeld. De arabische kameel wordt vaak in het Oude Testament vermeld, maar, vreemd genoeg, hij is nergens op de egyptische monumenten afgebeeld, ofschoon wij daarom nog niet het recht hebben te zeggen, dat hij aan de Egyptenaren onbekend was, want het is nooit veilig om veel te bouwen op negatieve grondslagen. [1]

Arabië schijnt de oorspronkelijke woonplaats van den eenbultigen kameel te zijn, althans voor zoo ver wij in staat zijn in de geschiedenis terug te gaan. De accadische naam van den kameel beteekent "lastdier van de zee", dat is, de Perzische golf. De hebreeuwsch-semitische benaming is *gâmâl*, zeer waarschijnlijk afgeleid van den arabischen wortel *hamal*, "een lastdrager", waarvan *jamal*, een kameel. Het semitische woord is met het dier zelf in de talen van westelijk Europa overgegaan en heeft zich in zuid-oostelijke richting tot Hindostan verbreid, waar het voorkomt onder den sanskritischen vorm van *kramêla*, een woord dat, gelijk MAX MÜLLER aan HOUGHTON be-

[1] Of HOUGHTON recht heeft te zeggen dat de kameel nergens op de egyptische monumenten voorkomt, weet ik niet; het staat mij voor afbeeldingen van zulke monumenten te hebben gezien, met den kameel er op. Hoe dit zij, het schijnt zeker te zijn, dat in het overige Noord-Afrika, waar nu kameelen menigvuldig zijn, deze dieren niet in gebruik noch bekend zijn geweest voor de overheersching door de Arabieren.

richtte, eerst laat in het Sanskrit voorkomt, en gevormd werd in navolging van de semitische benaming van kameel, en kunstmatig verband gebracht met het sanskritische woord *kram*, stappen. Alles wijst dus op Arabië als het oorspronkelijk vaderland van den kameel of dromedaris. Een fossile soort (*Camelus sivalensis*) werd eenige jaren geleden door FALCONER en P. CANTLEY in de tertiaire miocene-lagen van de Sevalik-heuvels in Hindostan ontdekt, en later ook in Egypte door HORNER en NEWBOLD in een diluvium. Te oordeelen naar de overblijfselen van den schedel, de kaken en tanden, moet dit dier, veel grooter dan de thans bestaande soort, evenwel met den tegenwoordigen arabischen kameel zeer na verwant, en misschien de voorvader er van zijn geweest.

In de assyrische berichten worden kameelen zeer dikwijls genoemd. In het verslag van "de expeditie van ASSUR-BANIPAL tegen een zekeren arabischen vorst zegt de assyrische koning, dat hij zooveel "kameelen als schapen", dus eene verbazende menigte, als buit bekwam en aan het volk uitdeelde. Hun getal was zoo groot, dat na een veldslag een kameel kon worden gekocht voor een halven zilveren shekel.

De kameel is, en was sedert onheugelijke tijden, het onderwerp van ettelijke spreekwoordelijke uitdrukkingen bij de oostersche volken. Veel voorbeelden kunnen daarvan gegeven worden; een der bekendste is de uitspraak van JEZUS: "Het is lichter voor een kameel om te gaan door het oog van eene naald, dan voor een rijk man om in te gaan in het koninkrijk van God." Het is zeer zeker dat het Grieksche woord Κάμηλος een kameel beteekent, en niets dan een kameel. Men heeft gezegd dat men lezen moest Κάμιλος, een kabeltouw, in plaats van Κάμηλος, en dat in dit geval de metaphoor van een kabeltouw en het oog van een naald juist is, terwijl het denkbeeld van een kameel, die door het oog van een naald gaat, een verkeerde metaphoor is. Ongelukkig is er geen zoodanig Grieksch woord als Κάμιλος, een kabel. De eenige autoriteiten voor het bestaan van dat woord zijn de scholiasten op de "Wespen" van ARISTOPHANES (1035) en SUIDAS, die geen gezag hebben.[1] Eene andere opheldering bestaat daarin, dat er

[1] Geheel eens ben ik het in dit opzicht met HOUGHTON niet. De bedoelde scholiasten en SUIDAS zullen het woord Κάμιλος wel niet uit eene aardigheid hebben bedacht, en het kan zeer wel zijn dat dit woord een scheepsterm is geweest, alleen bij schippers en zeelieden in gebruik, en dat juist daarom bij de griekscbe klassieken niet voorkomt. Overigens ben ik het met HOUGHTON wél eens dat de gewone lezing geen bezwaar oplevert.

te Hebron nog een klein poortje bestaat, waar een beladen kameel slechts met moeite door heen kan, en welk gewelfd poortje het *naald-oog* wordt genoemd. Er is echter geen twijfel of de letterlijke beteekenis van de uitspraak is de ware. Zulke spreekwoordelijke uitdrukkingen waren bij de Joden algemeen, wanneer zij op iets ongewoons of onmogelijks doelden. Zoo werd aan iemand, die eene wonderbaarlijke of ongeloofelijke geschiedenis had verteld, te gemoet gevoerd: "gij zijt wellicht een van de Pombeditha (een Joodsche school te Babylon) die een olifant door het oog van een naald kunnen doen gaan." In den Koran staat óók: "tot de kameel in het oog van de naald zal gaan."

Het gebruik van kameelen in den krijg wordt door vele schrijvers vermeld en is op de assyrische monumenten afgebeeld. Gelijk bekend is droegen de kameelen in het leger van CYRUS veel bij tot de nederlaag van dat van CROESUS, omdat de paarden in dit laatste door schrik voor die hun onbekende dieren bevangen werden.

Beide kameelsoorten waren aan ARISTOTELES bekend; maar zonderling is het, dat zijne beschrijving van het tandstelsel der kameelen geheel verkeerd is.

Bij eene volgende gelegenheid hoop ik iets over het paard, den ezel, het zwijn, den hond en de kat mede te deelen.